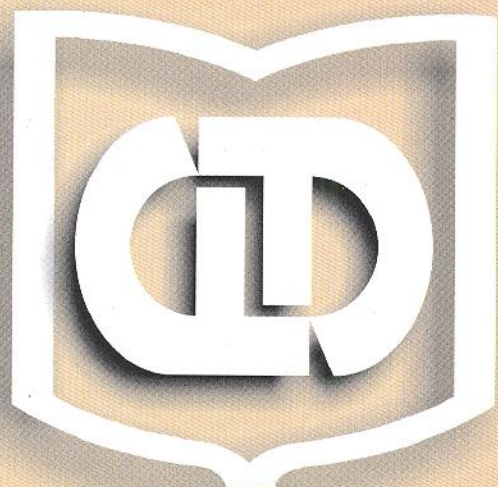

ГОДИШНИК

НА
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЯ
ФАКУЛТЕТ

ТОМ 3

2005

УГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
“НЕОФИТ РИЛСКИ”

ГОДИШНИК
НА ФИЛОЛОГИЧЕСКИЯ ФАКУЛТЕТ

Том 3, 2005 г.

Благоевград
2005

СЪДЪРЖАНИЕ

Сашо Рангелов. Прояви на кохезията на морфологично равнище.	7
Ivailo Velev. Teaching Science in English is not only English.	28
Гергана Апостолова. Разширяването на литературата за деца в света на компютърните игри.	33
Таня Стоянова. Литературната христоматия в точката на пресичане на художествената литература и педагогиката.	51
Райна Холанди. Синонимия при компаративните фразеологични единици в английския и българския език.	56
Diana Yankova, Ellie Boyadjieva. Recent Anglicisms in Bulgarian Newspaper Language.	74
Диана Николова, Сашо Рангелов. Да се греши не е грях.	79
Борислав Попов. Етнокултурни и семантични аспекти при традиционната номинация на божието име в разволя на българския език.	92
Любка Ненова. Структура на служба за Свети Иван Рилски в кодекс 1/22 РМ. .106	
Лъчезар Перчеклийски. Словообразователната категория Nomina actoris в текста на Троянския дамаскин.	121
Радослав Цонев. Палаталният ред на говора на град Банско.	131
Гергана Падарева, Радка Кърлова. Експериментална проверка на теоретичен модел на интонацията.	140
Петър Цонев. Експериментално изследване на суперсегментната система на българския книжовен език.	152
Биляна Тодорова. За някои особености на темо-ремната организация на изречението и текста.	171
Енчо Мутафов. Два основни персонажа в западната цивилизация: рицарят и буржоата.	184
Албена Вачева. Разпадане на привилегированите дискурси.	205
Магдалена Петрова. Интертекстуалността на рецепцията.	220
Люба Атанасова. Принципите на модернистичната проза на ХХ век и романът на Р. М. Дьо Гар "Семейство Тибо".	233
Antoaneta Mihailova. Die Evolution der Frauengestalten bei esther Spinner.	247
Валентина Иванова. Тургенев и критиката от 60-80-те години на ХІХ век.	268
Бойка Илиева. Италиански възпитаници и българи, свързани с Италия през ХVІІ-ХІХ век.	293
Елена Азманова-Рударска. Страх-страдание-срам в българската мемоаристика от Освобождението до края на Първата световна война.	303
Евелина Иванова. Между греха и молитвата ("Легенда за разблудната царкиня").	313
Роман Хаджикосев. Вълшебната пустиня.	319

ПРОЯВИ НА ЕЗИКОВАТА КОХЕЗИЯ НА МОРФОЛОГИЧНО РАВНИЩЕ В ОПИСАТЕЛЕН ТЕКСТ НА УЧЕНИЦИ

Сашо РАНГЕЛОВ

Същност на въпроса. Морфологични маркери на кохезията.

Кохезията в текста (англ. *cohesion* – сцепление, съгласуваност, единство, взаимна зависимост, логическа връзка) е езиково явление, свързано с осигуряването на взаимозависимост между езиковите елементи на различни равнища. Кохезията може да се проявява единствено при наличието на свързан текст, каквото, междувпрочем, е и предназначението на езика.

Текстовата лингвистика у нас и по света от доста време насам работи върху изследвания на писмени текстове, създадени главно от възрастни носители на езика (Халидей и Хасан, 1976; Богранд, Дреслер и Йончева-Стоянова, 1995; Матеева, 2004, Стоянова, 2004 и др.)

Според Халидей езикът може да се изследва като система, изградена от нива, свързани парадигматично и проявяващи се синтагматично под формата на текст със своите вътрешноезикови характеристики, които изграждат кохезията на текста. От друга страна езикът може да се изучава и като поведение – “поведението на индивида с неговите действия и взаимодействия, с неговото обкръжение” (Халидей, 1978).

В това разбиране езиковата система е по същество знакова система, която чрез семантичната си система е реализация на висшата семиотична система – социалната семиотика. Като семантична система Халидей отрежда на езика три функции:

- езикът трябва да интерпретира целия ни опит;
- езикът трябва да изразява определени елементарни логически отношения и
- езикът трябва да изразява нашето участие като говорители в речева ситуация.

Като резултат тези три неща трябва да се извършват едновременно по начин, който отнася това, което е казано, към контекста, в който е било казано; едновременно с това към каквото е било казано преди и към “контекста на ситуацията”, с други думи, трябва да е способен да се организира като релевантен дискурс, а не просто като думи и изречения в граматика или речник... (по Стоянова, 2004)

Най-непретенциозното вярно нещо, което можем да кажем за отнасянията в текста е, че те имат двойствен характер. От една страна се проявяват на ментално равнище, а от друга се изявява чрез съответни видими маркери.

Първият тип проява можем лесно да констатираме чрез примери от следния тип:

Сепрод ендо исдлвванзе на Кмйебиджрикия увениеситрт нмяа зачнеине как са поедренди бвиутке в даутма, а едитнснеовто внжао нщео е пвъатра и полсендтаа бквуа да са на парливното мстяо. Онсталиате бвкуи маогт да бдаът прзюиолвно рбазъкарни и тскета се чтее без перолбм.

А защо “чошвкиеят мъозк не чтее вякса бквуа поетдлоно, а дмаута ктао цяло” и въпреки това разбира смисъла на прочетеното, можем да свържем само с наличието на сили на сцепление, които се проявяват на психоезиково равнище и явно са плод на сложноизмерим опит в общуването. На това равнище маркерите за сцепление не са толкова явни, имат не само граматичен (системен) характер и са проучени също дотолкова добре, колкото познаваме действието и на гравитацията.

Вторият тип проява можем да определим като явна, демонстрирана и предвидима. Именно тя е достъпна за интроспекция без да се налага прилагането на лингвопсихометрия. Това означава да анализираме наблюдаваните вербални прояви, които имат отношение към осигуряване на сили на сцепление в текста и да ги анализираме.

Наглед малко извън темата, но бих искал да предложа една илюстрация за действието на отнасянията в тези именно две нейни прояви. Когато наблюдавах ефекта от гледането на детски анимационни (N.B. не игрални) филми на английски език при деца във възрастта 3-6 години, забелязах, че астрономическото време като фактор за наизустяване на определени фрази, използвани от героите в тях, се оказа величина с ниска степен на значение. Определени думи и фрази се запомнят лесно и се разпознават от детето независимо от контекста, в който се появяват. Ефектът от въздействието се наблюдава в момента, в който детето чуе думата или фразата и това веднага привлича вниманието му към екрана. Времето с разстояние между една поява и следващата може да бъде минути, часове, дни и седмици, но е без значение за реакцията. Предпо-

лагам, че децата намират нещо значимо в ефекта от поведението на героите при тази употреба, което се оказва силен повод за нейното добавяне към приоритетните езикови запаси на детето в графата “харесва ми как звучи”. Този начин на въздействие на езика можем да оприличим по начин, сходен с този, при който говорим за сила и напрежение в електрическият ток.

Ако един кечист може да повдигне един среднотежащ професор с тегло около 100 кг. с една ръка, това не би оставило значим ефект нито върху здравето, нито върху умствените възможности и на двамата. Но, ако кечистът се засили и се стовари върху професора със скорост 100 км в час, това неминуемо ще окаже някакво влияние върху двамата – единият ще замине в отделение за неотложна помощ, а другият – пред следователя.

Т.е. силата на действие и напрежението на проявата са две различни величини с нееднородна степен на въздействие при тяхната употреба. Наблюдаваните от мен деца явно са чакали дни, а може би и месеци да съотнесат една фраза с висока степен на въздействие върху тяхното езиково възприемане със съответния ѝ принадлежащ ефектен контекст. И в същото време са пропуснали да интернализират (да разпознаят като свои, вътрешни) множество други изрази с висока честота на употребата (но с “ниско напрежение”) понеже не са имали онази степен на въздействие, която да прескочи прага на значимост за интернализиране от детето. Като пример за първия тип мога да посоча усвоения на около 3;6 години от малкия ми син израз, попаднал в речника му чрез телевизията, който той обичаше да изстрелва под път и над път: “факел” (еквивалентен на англ. “fuck you”), но и до ден днешен не съм чул да се отрони от устата му уважителното “Pardon?”, което той е чувал почти толкова пъти, колкото и първото. По подобен начин можем да съотнесем към първия тип “Sorry!”, а към втория “Excuse me!”

В този аспект на мисли можем да определим кохезията като напрежение, сила на сцепление, на сработване на части от езика на различни равнища. От друга страна трябва да различаваме кохезията от свързаността, зависимостта на единиците в текста. За по-голяма яснота ще илюстрирам с пример при използването на езика в програмирането, където формализирането на езиковите елементи е постигнато в максимална степен:

“Кохезия в програмирането представлява измерител за степента, в която отделните редове програмен код в даден модул се сработват за да предоставят специфична функционалност.

Кохезията е ординален измерител и обикновено се характеризира като "висока" и "ниска". Тенденцията е да се предпочитат модули с висока кохезия, защото тя е свързана с желани черти на софтуера (обслужващите програми – б.м., С.Р.) като *robustness* (здравина, якост), сигурност, надеждност, лесна разбираемост. И обратно - модул с ниска кохезия е труден за поддръжка и разширение, труден за преизползване и разбиране. Под **свързаност** или **зависимост** се разбира степента, в която един програмен модул разчита на друг програмен модул. Свързаността може да бъде "висока" или "ниска". Ниска свързаност имаме когато един модул не е нужно да се бъде заинтересован от вътрешното осъществяване на друг модул, и взаимодейства с него чрез стабилен интерфейс (мястото за връзка между компютъра и нещата извън него, напр. монитор, клавиатура и т. н. – б. м., С.Р.)” (<http://bg.wikipedia.org/wiki/>).

Ако пренесем тези определения в областта на естествените езици бихме могли да описваме кохезията като измерител на степента, с която единиците на отделните езикови равнища си взаимодействат, за да се представи езика чрез някоя от съответните си специфични функции.

Пак в този ред на мисли можем да изредим някои от възможните видове кохезия (от по-ниска степен на проява към по-висока):

- *Случайна кохезия*. Откриваме я най-често при употребата на фразеологизми, които могат произволно да дрейфуват из различни части на текста

- *Логическа кохезия*. Проявява се основно на синтактично равнище посредством логически оператори. Маркерите ѝ се изразяват чрез словоредата и предвидимата поява на съществен елемент от логическата връзка.

- *Времева кохезия*. Проявява се чрез изявяване категориите на глагола. Частите от текста се подреждат според предварително зададени критерии

- *Процедурна кохезия*. Части от текста се подреждат според зависимости, които си поставят една на друга, напр. в пряката реч отговорът е резултат от процедурата по задаване на въпрос.

- *Комуникационна кохезия*. Части или елементи на текста се групират или се появяват на определени предвидими места с цел да се осигури по широк канал за достъп до информацията, която текстът пренася. Това са граматичните маркери, които об-

служват здравината на текста без да са носители на съдържание.

- *Последователностна кохезия* Части от текста се подреждат (изреждат) според предварително зададени критерии за съответното им място в някаква йерархия.

За да направим разлика между кохезията от свързаността тука привеждам няколко примера за различни типове свързаност

- *Даннова свързаност*. “И Иван, и Петър, и Драган отидоха да се къпят на реката (а не е трябвало)”.

- *Свързаност чрез структурирани данни*. “Растенията се състоят от корени, стебла и листа”.

- *Контролна свързаност*. “За да запалиш двигателя, трябва да завъртиш стартовия ключ”.

- *Външна свързаност*. “Реката се влива в морето.”

- *Свързаност чрез общи данни*. “И мъжът и жената принадлежат към вида *Homo sapiens*”.

- *Свързаност по съдържание*. “Съчиненията на Тургенев са събрани в 12 тома”.

Примерите са опростени за прегледност и не обхващат възможните комбинации от изброените типове свързаност. Някои автори описват свързаността в текста като кореферентност, като я разграничават от кохезията (Матеева 2004), други използват свързаност и кохезия като синоними на едно и също явление (Стоянова 2004)

Илюстрациите, дадени досега определят свързаността като *явление, отнасящо се към съдържанието на информацията* (към езиковия знак), докато кохезията се изразява по скоро в *конституирането и организацията на тази информация* във вид, подходящ за нейното пренасяне (т.е. към употребата на знака).

Свързаността обикновено се конкурира с кохезията. Ниската свързаност често означава висока кохезия и обратното – висока свързаност предполага наличие на ниска кохезия. (използвани са идеи от <http://bg.wikipedia.org>)

Както става ясно проявите на кохезия са достатъчно сложни, за да бъдат обект за изследване на различни равнища на проява на езика и общуването. Силно свързана с граматиката може да се окаже комуникационната кохезия, защото тя се проявява чрез множество маркери, голяма част от които се намират на морфологичното равнище на езика. За да бъдем точни, обаче, не трябва да забравяме, че маркерите за

кохезия по отношение на езиковата йерархия принадлежат към семиотична система, която е по-висока от първата. Йерархията на системите се подчинява на следната последователност: *обект* от действителността --> *денотат* от 1-вата семиотична система за директно назоваване на обекта --> *заместител* на денотата (вж. повече у Матеева 2004), който може да бъде изразен по три начина:

морфологично - посредством морфологичен маркер – съгласуване по род, число, време и др.);

синтактично - чрез словоредата и/или функционален, т.е. падежен маркер. В изречението “Иван набрули с пръта круши за кмета” има *деятел*, *получател* на действието, *инструмент* – с който се върши действието и *бенефициент* на действието;

лексикално – чрез дума заместител – местоимение. “Той (Иван) натакова (набрули) с онаковата (пръта) такивата (круши) за него (кмета)”. Или чрез елипса/замяна на думата заместител: “На първата картина има два прозореца, на втората са три” (прозореца).

В границите на простото изречение има няколко групи маркери, които осигуряват кохезията на словоформите в него спрямо членовете на изречението или спрямо други, релативно отнесени изречения. Най-достъпни за наблюдение и описание са категориите управление, съгласуване и определеност.

Хипотеза на автора

След като разгледахме възможностите за проява на кохезия, стана ясно, че това явление може да бъде измервано в жива реч при създаването на различни видове текст. Можем да измерваме морфологичните маркери, честота на използването им, разстояние и разнообразие и т.н., за да установим критерии за степен на кохезия на текста. По-голямото разнообразие на маркери, по-голямата отдалеченост и изключването на еднотипни конструкции би трябвало да са белег на по-висока степен на абстрактност в употребата на езика, т.е. на по-широк размах на понятийното отнасяне. Тука вероятността да се преплетат процеси на кохезията и свързаността е много голяма. Причината е, че освен понятията за обектите и явленията от действителността, ние притежаваме понятийна система и за проявите на езика на метаезиково равнище. Т.е. понятийните категории са подредени в две отделни системи, които в текста си взаимодействат. Словоформата “масата” в изречението “*Някой е надраскал масата*” е представител на референт от действителността извън езика, но съществителното от ж.р., ед. ч., броимо, членувано във

функцията на пряко допълнение и състоящо се от четири фонемии е референт от действителността на езика с неговите верикални равнища на проява.

Тези предварителни уточнения трябва да се направят, защото, както стана ясно досега, кохезията има сложна проява, а настоящата работа има за цел да се фокусира само върху няколко явни аспекта на нейното действие чрез някои морфологични маркери. Без да отграничим обема им на функциониране ще бъде трудно да се открие действието на тези маркери като елемент именно на кохезията. Дори можем да отидем и по-далеч в предположенията си, че именно съществуването на кохезия в езика е причината те да съществуват. Това, обаче, би могло да бъде обект на по-нататъшни разсъждения, защото на този етап ще се опитаме да докажем обратното – тези маркери съдействат за осъществяване на кохезионни процеси в текста.

Обект на настоящето изследване е да се докаже дали при усвояването на чужд език степента на кохезия в текста корелира по някакъв начин с тази на български език. Освен това, ако българският език не е майчин, дали между едноезичните и двуезичните носители на езика има разлика. Дали степента на граматическа кохезия в текста по определени маркери може да бъде зависима от стнически различия.

Тези и някои други въпроси си поставя автора на този материал и те ще бъдат обсъдени чрез резултатите от един експеримент.

Същност на експеримента и участници

Настоящото изследване е част от един мащабен проект, който обхваща ученици от 2-рите и 3-тите класове на различни училища на територията на Кърджалийска, Търговищка, Врачанска и Пазарджишка области. В него са изследвани около 250 деца от български, турски и ромски произход, изучаващи английски език в училище.

При настоящия експеримент са направени записи на 8 деца в 3-ти клас от две училища на град Кърджали (4 момчета и 4 момичета; майчиният език на 4 от децата е българския, а на другите 4 – турския). Това са ОУ “Васил Левски” и СОУ “Отец Паисий”. Децата са изучавали английски еднакво дълго време:

- 1 година в детската градина;
- 1 година във форми на ЗИП в 1-ви клас, 2 часа седмично;
- 1 година в задължителната подготовка на втори клас 2 часа седмично;

- в 3-ти клас до момента на интервюто – м. февруари и март 2005 г.

Като цяло обучението има възлиза на повече от три години с взети между 180 и 200 часа по английски до времето на експеримента. Учителките са с висше образование по английски и турски език.

Програмите във 2-ри и 3-ти клас са унифицирани, децата учат по едни и същи учебни материали по програмата на МОН за задължителна подготовка. Прави впечатление, че онова, което децата владеят като граматични познания и умения да ги използват и в двата езика е много по-малко от предвиденото в програмите. Текстът, който децата създават по време на експеримента, е създаден при изпълнение на задача да опишат на български, английски и турски език приликите и разликите между две картинки (Приложение 1).

Записите са правени на диктофон на територията на училищата от учителите на децата след приключване на ежедневните учебни занимания.

Статистическите анализи в материала са правени на продукт SPSS 11.0 for Windows.

Резултати от изследването

Текстовете от записите на български и английски език бяха транскрибирани и изследвани, а тези на турски език бяха използвани само за сравняване на резултатите. Измервани бяха следните променливи:

1. Средната дължина на изречението на българския текст (СДИ). Тази променлива се получава като броят на словоформите в целия текст се разделят на броя прости изречения. Тези данни са необходими, за да има обективен критерий за сравнение при двата езика и при двата пола и етноса. В някои графики се обозначава с V1.

2. Средната дължина на изречението в текста на английски език. (V2)

3. Съотношението на броя членувани числителни имена пред съществително име спрямо броя прости изречения (напр. “*в първата картина...*”). Членната морфема има сходна употреба и в двата езика и е един от изследваните маркери за кохезия. (V3)

4. Процентното съотношение на глаголите от типа “*има(няма)*” спрямо общия брой изречения. Съгласуването на глаголът спрямо съществителните и прилагателните имена в изречението е друг изследван маркер за кохезия. (V4)

5. Процентното съотношение на глаголите от типа “*има(няма)*” спрямо общия брой словоформи. (V5)

6. Процентът на правилно съгласуваните по число съществителни имена след числително име (*three flowers*) или неопределителен член (*a, an*) в текстовете на английски език. (V6)

По-долу резултатите от измерванията по шестте променливи са подредени в таблица.

	1.СДИ – бълг. текст V1	2. СДИ – англ. текст V2	3. Бр. пр изр./бр. член. числ. V3	4. Бр. пр. изр./ бр. гл. има (няма) - % V4	5. Брой словоф. /бр. гл. има (няма) - % V5	6. % прав. съгл. по число същ. след числ.-англ. текст V6
1 Т ж	4.91	4.5	1.43	6.5	1.3	10
2 Т ж	5.78	8.93	2.35	7.4	1.3	7.5
3 Т м	5.52	4.08	1.72	8.4	1	8.5
4 Т м	5.33	4.78	1.33	10	1.9	8.6
5 Б м	6.17	8.5	2.3	7.4	1.2	7.5
6 Б м	4.95	4.05	2	4.4	0.9	10
7 Б ж	4.91	7.71	2	6.7	1	5.7
8 Б ж	6.76	8	1.88	8.8	1.3	10

Фигура 1. Резултати от измерванията направени в 16 текста (индексът 1 Т ж да се чете : запис 1, майчин език турски, женски пол; индексът 5 Б м да се чете: запис 5, майчин език български, мъжки пол).

Там, където резултатите са изчислени в проценти (графи V4, V5 и V6), числата са разделени на 10, за да не се получават големи числени амплитуди, при които трудно се регистрират тенденциите. Така цифра 6.5 в графа V4 трябва да се чете 65%.

Сравняването на резултатите от тези 6 фактора трябва да ни даде отговор на следните въпроси: Може ли да се измерва кохезията на равнище морфеми и тези измервания могат ли да ни дадат съществена информация за функционирането на езика? Има ли значение произходът на детето и майчиния език при използването на маркерите за кохезия в българския и английския език? Има ли фактори (променливи) в българския и английския език, които си влияят взаимно за оформяне на кохезионните маркери? Какво е разнообразието и силата на действие на изследваните маркери за кохезия?

Да разгледаме последователно някои от графите

- Първите две колонки ни показват измерванията на средната дължина на изречението в текстовете на български и английски език.